

Norsk Skogfinsk Museum

Furubergsvegen 42, NO-2256 Grue Finnskog

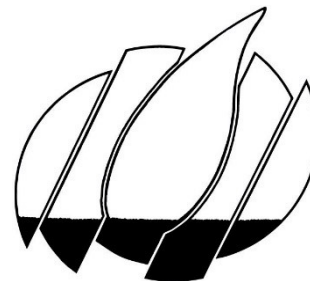
Besøksadresse: Svullrya gamle skole

Faglig rådgiver: E-post: fsk338@gmail.com

Tlf.: Mobil: (+47) 900 29 447

Org.nr.: 990 366 128 MVA

Avdelinger: Gruetunet Museum / Finnetunet / Austmarka Historielag / Åsnes Finnskog Historielag

www.skogfinnsmuseum.no

Grue Finnskog 1. februar 2023

Kulturmiljølovutvalget

KLD

Innspill til Kulturmiljølovutvalget,

fra Skogfinske Interesser i Norge og Norsk Skogfinsk Museum;

– spesielt om skogfinske kulturminner og -miljøer.

Faglig bakgrunn for innspillet

Undertegnede har arbeidet med skogfinske kulturminner siden midt på 1970-tallet; fram til 2005 som bestyrer ved Gruetunet Museum, og fra 2006 til i dag som faglig ansvarlig ved Norsk Skogfinsk Museum. Norsk Skogfinsk Museum er den eneste institusjon i Norge som arbeider kontinuerlig på heltid med den skogfinske nasjonale minoritetens historie, kultur og kulturminnevern. Undertegnede var også initiativtaker til etablering av nettverket *Skogfinske Interesser i Norge*, og var mangeårig valgt leder i styret, nå nestleder i styret.

Norsk Skogfinsk Museum har ansvar for mer enn 150 bygninger, der flere av disse er av de bygningstypene som er helt spesielle for den skogfinske kulturen, og i tillegg bygninger med bygningstekniske elementer som ikke finnes i norsk kultur.

Undertegnede har siden midt på 1970-tallet målt opp og dokumentert flere hundre røykovnsbygninger og andre relevante kulturminner, i Norge, Sverige og Finland, samt noen også i beslektede områder i Russland og Estland. Dette dokumentasjonsmaterialet er medvirkende til den kompetanse som museet har på skogfinske kulturminner og miljøer, noe som gjør at museet også benyttes som faglig rådgiver av institusjoner i Sverige og Finland.

Hva er skogfinske kulturminner og kulturmiljøer?

Skogfinnerne innvandret til Østlandet fra midten av 1600-tallet; de fleste lokket av store jomfruelige granskoger som langsiktig ressurs for å fortsette å leve på den måten de gjorde i Finland, med svedjebruk i granskog (huuhta) som hovedsakelig næring. Med slik målsetting var det en selvfølge at hele kulturkomplekset med svedjebruk, byggeskikk, bomiljø, språk og immaterielle tradisjoner var med som bredt kulturelt grunnlag for skogfinnerne i Norge.

Mange av skogfinnernes kulturminner er helt unike for Norge. Dette har sammenheng med at skogfinnerne har sin kulturelle bakgrunn som finsk-ugrisk kultur, med kulturelt slektskap til andre finsk-ugriske kulturer østover, mens norsk kultur har sitt kulturelle fundament i vest-europeisk slektskap. Dette gjør at mange skogfinske kulturminner og kulturforeteelser både på det materielle og immaterielle er annerledes enn det norske.

Den skogfinske byggeskikken var basert på oppvarming med røykovner – store steinovner uten murpipe. Det er tragisk for skogfinnernes historie i Norge at det gikk nesten hundre år fra bygningsfredning ble etablert, til man fant det aktuelt å frede skogfinske kulturminner. De skogfinske røykstueene skal ikke forveksles med de vestlandske røykstovene som

bygningstype. De har samme prinsipp for oppvarming, men den østlige røykstua er langt mer spesialisert for kaldt klima, både i bygningskonstruksjon og røykovn. Den skogfinske røykbadstua har vært i kontinuerlig bruk nærmest til i dag som badebadstue, mens badebadstuer i norsk kultur gikk ut av bruk rundt midten av 1800-tallet. Den skogfinske ria, som var tørke- og treskehus for de store avlingene av svedjerug, har ingen tilsvarende bygningstype i norsk kultur. Den skogfinske innvandringen bidro derfor med et betydningsfullt påfyll til det flerkulturelle av kulturminner i Norge. Kulturvernmyndighetene har helt fram til 2011 åpenbart valgt å se på skogfinnenes bidrag til det flerkulturelle Norge som ikke verdifulle nok for å sikre overlevelse gjennom fredningsstatus.

I tillegg til de nevnte bygningstypene, er det mange andre bygninger som har tekniske elementer fra det skogfinske. Dette gjelder først og fremst det skogfinske nevertaket, som har helt annen konstruksjon og materialbruk enn det norske torvtaket, og som krever en helt annen avansert kunnskapsmessig plan og innsikt for å legge. Denne typen takteking finnes i skogfinske områder i Sverige, i Nord-Sverige, i Finland og østover i Russland. I Norge har jeg sett det bare i skogfinske områder.

De skogene som skogfinnene bosatte seg i ligger stort sett på steinet morenemark, der rydningsrøyser er kulturminner i stort antall. Noen av disse tilsynelatende røysene er «uteovner» (finsk: ulko-uuni), som var røykovner for ulike funksjoner til bruk på sommertid. På norsk kalles de ofte for «lusovner». Dette er en kategori kulturminner som jeg i Norge bare kjenner fra skogfinske områder og deres umiddelbare nærhet. Ingen slike ovner er fredet.

Ser man på skogfinske miljøer, er det også en rekke andre detaljer som har åpenbar skogfinsk bakgrunn, bl.a. at tuntreet tradisjonelt er rogn, istedenfor nordmennesenes bjørk. En detalj som det å sette opp fuglekasser for småfugler på staur istedenfor på trær eller bygninger, har åpenbart slektskap til bl.a. Russland og Estland. Mange slike detaljer i miljøer ser man først når man har kunnskaper om kulturen, eller hvis man klarer å fri seg så mye fra den lærte norske «virkeligheten» at man oppdager ting som er annerledes enn i norsk kultur.

Det sjamanistiske kulturgrunnlaget finnes også spredt i landskapet i form av stedfestede tradisjoner, noe som fredningen av holmen Akkasaari i Røgden på Grue Finnskog er et eksempel på, som en av flere holmer som har tradisjon for å være skogfinsk gravplass.

Forholdet mellom materiell og immateriell kultur i det skogfinske

Det er umulig å sette skille mellom materiell og immateriell kultur. Dette er kanskje spesielt tydelig når det gjelder skogfinske kulturminner og kulturmiljøer. Med et annerledes kulturfundament enn det norske, erfarer vi på museet hele tiden at de immaterielle kunnskapene er helt nødvendige for å forstå hva man ser, og hvorfor og hvordan ting eksisterer i den større kulturelle sammenhengen. Den immaterielle dimensjonen av kunnskap er selvfølgelig helt avgjørende i arbeid med dokumentasjon, vern og vedlikehold av kulturminnene, ellers risikerer det å føre til «forflatning», «anonymisering» eller «fornorskning» av teknikker, løsninger og håndverk.

De østlige finsk-ugriske kulturer har tilbake i tid sitt kulturelle fundament i en sjamanistisk natur- og eksistens-tenkning. Dette ligger som en vesentlig faktor også i den skogfinske kulturen i Norge, og er synlig fremdeles i dag. Ett element i det sjamanistiske var bruken av magi, som ikke skal forveksles med den vest-europeiske inkvisisjonens trolldom. Én måte å utøve magi på, var gjennom bruk av magiske symboler. De fleste slike symboler hadde åpenbart funksjon som beskyttelse mot onde krefter, og fremdeles i dag finner vi slike symboler innskåret på mange bygninger på skogfinske boplasser. De fysiske bygningene er derfor bærere av bevis på skogfinnenes immaterielle sjamanistiske tradisjoner. Hvis bygningene forsvinner, forsvinner også de fysiske bevisene på at den sjamanistiske magien

var en reell praktisk tradisjon, og ikke bare en immateriell tradisjon av «overtro», som det ligger nærmest å karakterisere det som i det norske vestlige utenfra-perspektivet.

Norsk Skogfinsk Museum har dokumentert mange hundre magiske symboler, vesentlig på bygninger, og det tilkommer stadig flere, etter hvert som bygninger granskes med det for øye.

Historien for vernet av skogfinske kulturminner og -miljøer

Til tross for at skogfinske kulturminner, spesielt i form av bygninger, har vært anerkjent gjennom hele 1900-tallet som noe som ikke finnes tilsvarende i norsk kultur, drøyde det helt til 2011 før den første skogfinske bygningen ble fredet. Når denne bygningen fremdeles eksisterte i 2011, var det takket være Gruetunet Museum / Norsk Skogfinsk Museum som siden 1970-tallet hadde gjort innsatser i restaurering og vedlikehold. Denne «badstua» ble påpekt som en nasjonal og internasjonal eksepsjonelt unik bygning i artikkelen *Finnekulturen i Norge – berges det som berges kan* (Fortidsvern nr 4, 1977). Men det gikk altså 34 år før kulturvernmyndighetene etter gjentatt påtrykk tok initiativ til fredning. Gjennom disse 34 årene forsvant flere bygninger som burde vært bevart som skogfinske kulturminner.

Når Riksantikvaren gjennomførte sin satsing på de nasjonale minoritetenes kulturminner fram mot 2020, ble flere av de kulturminner og kulturmiljøer som Gruetunet Museum / Norsk Skogfinsk Museum gjennom flere tiår hadde sikret overlevelse ved restaurering og vedlikehold, fredet som skogfinske kulturminner. Riksantikvarens prosess for utvelgelse av skogfinske kulturminner for fredning foregikk i løpende dialog med Norsk Skogfinsk Museum som kunnskapsinstitusjon for hele den aktuelle geografien på Østlandet.

Utfordringer i vernet av skogfinske kulturminner og -miljøer

Den største utfordringen i vernet av skogfinske kulturminner og -miljøer er den utbredte mangel på kunnskaper om skogfinske, deres historie og kulturinnhold, som medfører mangel på faglig kunnskap også om kulturminner og kulturmiljøer. Ut fra min erfaring gjennom 50 år ser jeg det urealistisk at myndigheter, forvaltninger og andre aktører på kulturminnefeltet skal kunne bygge opp en vedvarende institusjonell kunnskap og kompetanse om skogfinske kulturminner. I slike miljøer er det ofte at kunnskaper om det skogfinske ligger til enkeltpersoner av ansatte, og når det er skifte av ansatte har jeg mange ganger erfart at institusjonens kunnskapsnivå går tilbake til tilnærmet null. Dette skaper avbrekk og vilkårlighet i fokus og engasjement for kulturminner etter den innvandrerbefolkningen som bosatte seg i 40 kommuner på Østlandet fra midt på 1600-tallet. Den undervisning som etter hvert er pålagt skoleverket om de nasjonale minoritetene gir etter hvert en generell, overfladisk sjablonmessig kunnskap, men den er ikke på noen måte tilstrekkelig for de kunnskaper som trengs på kulturvernområdet.

Det er derfor helt vesentlig at Norsk Skogfinsk Museum gis økonomi og ressurser til å fylle rollen som formidler, forvalter, rådgiver og kunnskapsbærer. Den rollen har museet fylt i lang tid overfor allmennheten, skoleverket, organisasjoner, direktorat og forvaltninger både på lokalt, regionalt og statlig nivå. Slik Kulturdepartementet fremdeles har Norsk Skogfinsk Museum plassert på post 78 i statsbudsjettet, og ikke på posten *Det nasjonale museumsnettverket*, gir det signaler om at skogfinsk kultur, historie og kulturminner ses på som annenrangs verdi i forhold til det nasjonale norske. Storsamfunnet må sikre nødvendig støtte for den samfunnsressurs som Norsk Skogfinsk Museum er med sitt omfattende kunnskapsmateriale og den kompetanse som akkumuleres i bemanningen.

Ønsker for Kulturmiljøloven

De skogfinske kulturminner og miljøer som ble fredet i Riksantikvarens satsing på skogfinske kulturminner, er på ingen måte tilstrekkelig for det som må sikres som dokumentasjon for Norges flerkulturelle historie. Dette er selvfølgelig også Riksantikvaren åpen for.

Kulturmiljøloven må markere at skogfinske kulturminner har en seriøs verdi. Storsamfunnets manglende verdivurdering gjennom 1900-tallet er medvirkende til at mange verdifulle kulturminner har gått tapt.

De skogfinske røykovnsbygningene og frittstående røykovner ellers, er unike kulturminner for Norge. I dette har Norge også et internasjonalt ansvar for å sikre kulturminner av vesentlig interesse for Finlands utvandringshistorie. Den kommende kulturmiljøloven bør markere verdien av denne kategorien kulturminner ved å gi seriøs vernestatus til skogfinske røykovnsbygninger og frittstående røykovner bygget før 1950. Det er ikke bygget slike bygninger i tradisjon etter 1950, før interessen tok seg opp igjen som en revitalisering fra 1980-90-tallet. En slik status vil bl.a. hindre «plyndring» av røykovner ved uvettig framferd av personer med ivrig nysgjerrighet og mangelfull respekt, som det er eksempler på i senere tid. Slik risiko er fortsatt reell etter hvert som interessen for det skogfinske vokser, og nysgjerrigheten på å finne dokumentasjon i felten øker.

Svært mange skogfinske boplasser og hele bosettingsområder på Østlandet ble fraflyttet for så lang tid tilbake at storskogen har tatt tilbake det som var av gardstun og innmark. I denne sammenheng er markberedning i skogbruket en sterk risiko for å rasere røykovner, tufter, rydningsrøyser og hele sammenhengen av kulturminner på slike bosettinger. Jeg henviser til egen tilsendt kopi av høringsuttalelse om dette.

På Kulturmiljølovutvalgets møte i KLD 12. januar i år fikk jeg forståelse av at utvalget har manglende kunnskap om skogfinske kulturminner og kulturmiljøer. Jeg har derfor funnet det formålstjenlig å legge vekt på å gi en kortversjons-beskrivelse av det i dette innspillet – som supplement til den presentasjon jeg hadde 12. januar. Jeg står gjerne til disposisjon for dialog eller ytterligere informasjon dersom utvalget skulle ønske det.

Med vennlig hilsen

Birger Nesholen
Faglig rådgiver
Norsk Skogfinsk Museum
og nestleder i Skogfinske Interesser i Norge.